A RÁKÓCZYAK ÉS JAKAB KURLANDI HERCEG.

Amióta Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király erdélyi kancellárja, Berzeviczy Márton, 1582 január 10-én királyi adományképpen megkapta a dondangeni,[1] tíz évvel később pedig a közben elhúnyt Báthory Istvánnak rokona, Báthory Boldizsár, a pilteni uradalmat ugyancsak királyi adományképpen,[2] — Kurlandia és Livonia ismert földrajzi és politikai fogalmakká váltak Erdélyben és az Erdéllyel érintkező magyarországi részekben. E két tartomány hosszas és kemény küzdelmek eredményeképpen jutott Báthory István kezébe.[3] E küzdelmekben a Báthory zsoldjában szolgáló magyar csapatok jelentékeny szerepet vittek[4] és nem kétséges, hogy a bőven omló magyar vérnek nagy része volt abban, hogy ezek a tartományok a lengyel királyok joghatósága alá jutottak.

Báthory Istvánnak Rettenetes Iván orosz cár ellen intézett támadó hadműveletei egész Európa figyelmét magukra

[1] Veress Endre: *Berzeviczy Márton.* 1538—1596. Budapest, 1911., 145. l.

[2] Veress Endre: i. m., 191. l.

[3] Báthory István orosz hadjáratának magyar irodalma felsorolva: Lukinich I.: *Bibliographie hongroise d'Etienne Báthory:* Etienne Báthory, roi de Pologne, prince de Transylvanie. Cracovie, 1935., 522—523. ll. A kérdés lengyel irodalma Casimir Lepszytől u. o. 537—543. ll.

[4] Szádeczky K. Lajos: *Báthory István lengyel király magyar katonái az 1580-i orosz háborúban.* Hadtörténelmi Közlemények, 1931. Veress Endre: *Lengyelországi adalékok hazánk s főleg Erdély XVI—XVIII. századi történetéhez.* Budapest, 1897. és ugyancsak tőle: *Rationes curiae Stephani Báthory regis Poloniae historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes,* 1576—1586. Budapest, 1918.

vonták. Hadjáratairól számos egykorú mű számolt be az érdeklődő olvasó közönségnek,[1] melyek természetesen Erdélyben és Magyarországban is állandóan ébren tartották a Báthory István nevéhez fűződő eseményeknek emlékét azoknak a balti tartományoknak a nevével együtt, melyek visszaszerzésében és megtartásában magyar vitézek is közreműködtek. Báthory István lengyel királysága azonban közelebb hozta egymáshoz a lengyel respublica és az erdélyi fejedelemség politikai társadalmának érdeklődését is. A korábbi szellemi kapcsolatok, melyek pl. az iskoláztatás és a vallásfilozófiai mozgalmak révén a XVI. század folyamán oly mély hatást gyakoroltak az erdélyi közszellem és kultúra kialakulására, Báthory István ideje óta helyet adtak új politikai és nemzetközi elgondolásoknak és célkitűzéseknek. Ismeretes, hogy az erdélyi fejedelemségnek a lengyel választó királysággal való personalis uniója Báthory István királysága óta állandó törekvése volt az erdélyi fejedelmeknek.[2] Ismeretes, hogy a XVII. század első felében egymástól függetlenül Erdélyben is, Lengyelországban is olyan szövetkezési tervek merültek fel, melyek a török világbirodalom ellen irányultak és a török hatalomnak Európából való kiszorítását célozták. Ezekben a nagyszabású tervekben Erdély és Lengyelország mindig együtt szerepelt. Állandó volt a kapcsolat a protestáns jellegű Erdély és a Lengyelországban kisebbségi sorsra jutott protestánsok között is, főleg a XVII. század első felében, mely kapcsolatok nem egyszer politikai célok vagy hatalmi törekvések kiinduló pontjaivá lettek.

Ezek a több síkon mozgó érintkezések és szervezkedési kísérletek, a régi gazdasági kapcsolatokat nem is említve, — állandóan ébren tartották az érdeklődést egymás belső élete és nemzetközi helyzete iránt. Erdély politikája, társadalmi élete, felekezeti viszonyai sohasem voltak közömbösek a

[1] Felsorolva Casimir Lepszy id. bibliografiájában. I. h. 532. s köv. ll. és gr. Apponyi Sándor: *Hungarica.* Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. München. 1903., I. k., passim.

[2] V. ö. mindezekre Lukinich I.: *I. Rákóczy György és a lengyel királyság.* Budapest. 1907., 4. és köv. ll.

lengyel politikai nemzet előtt, aminthogy Erdélyben is mindig feszült figyelemmel kísérték mindazt, ami a lengyel respublicával vonatkozásban, vagy kapcsolatban állott. A török portán alkalmazott erdélyi ügyvivők, vagy a Konstantinápolyba küldött rendkívüli követek jelentéseikben mindig bőven foglalkoztak a lengyelországi hírekkel, abban a tudatban, hogy ezzel nem annyira az erdélyi fejedelmi udvar kíváncsiságát elégítik ki, mint inkább az erdélyi külpolitika céljait és érdekeit szolgálják.

Az Erdély és Lengyelország közt állandósult politikai és gazdasági kapcsolatok, nemkülönben az erdélyi és lengyelországi protestánsok közt létesült érintkezés szolgált jogcímül Jakab kurlandiai hercegnek is arra, hogy igyekezzék érintkezést találni Erdély akkori fejedelmével, I. Rákóczy Györgygyel (1630—1648) és igyekezzék annak közreműködését nagyarányú gazdasági, illetőleg kereskedelempolitikai terveiben magának biztosítani.

Mikor Jakab herceg 1642-ben átvette a kurlandiai hercegséget, már határozott céljai és tervei voltak. Abból a küzdelemből, melyet atyja, Vilmos, a kurlandiai nemességgel folytatott s mely küzdelemben atyja tudvalevőleg elvesztette a játszmát, a nagytehetségű és élénk eszű herceg igyekezett levonni az összes tanulságokat. Tanulni akart a történelemből. Mindenek előtt arra a meggyőződésre jutott, hogy függetlenítenie kell magát a tartomány nemességétől; hogy azonban ezt a célt elérhesse, teljes anyagi függetlenséget kell magának biztosítania. Innen van az, hogy uralkodása első percétől fogva magának tartotta fenn Kurlandia gazdasági politikájának irányítását. Kurlandia kedvező földrajzi fekvését felismervén, úgy látta, hogy a tartomány tengeri kereskedelmének megteremtése és kifejlesztése által magához ragadhatja a közvetítő kereskedelem lebonyolítását a Baltitenger mentén fekvő államok és az attól nyugatra és délre elterülő államok között. Arra számított ugyanis, hogy nagyarányúvá fejleszthető tengeri kereskedelme révén Kurlandia jelentős gazdasági tényezője lesz a Balti-tenger mellékének, az ekként támadt jövedelmek révén pedig nemcsak teljesen függetlenné lesz a hatalmára és befolyására féltékeny kurlan-

diai nemességtől, hanem nagyobb politikai jelentőséget is tud majd biztosítani a maga és tartománya számára, természetesen a lengyel állam keretei közt, melynek Kurlandia hűbéres tartománya volt.[1] Mindezek az elgondolások és tervezgetések már teljesen kialakult formában éltek benne akkor, midőn 1642-ben trónra lépett. Ezért van az, hogy nem sokat kísérletezett s nem tapogatózott, hanem azonnal hozzáfogott terveinek gyakorlati megvalósításához.

Első feladatául, nagy terveinek mintegy próbájaként, Kurlandia levantei, illetőleg földközi-tengeri kereskedelmi kapcsolatainak kiépítését tartotta; vagyis Afrika és Elő-Ázsia nyerstermékeinek és kivitelre alkalmas ipari cikkeinek kereskedelmi forgalmát akarta Kurlandia közvetítésével az Északi- és a Balti-tenger melléki államok felé terelni. Úgy látszik, át akarta venni azt a szerepet, melyet odáig Velence töltött be. Igaz ugyan, hogy a levantei és a földközi-tengeri kereskedelemnek a jelentősége az amerikai kereskedelmi útvonalak kiépítése következtében állandóan hanyatlott, de Velence fontos kereskedelmi tényező maradt mindaddig, míg háború nem támadt Azov várának,[2] illetőleg a Feketetengernek a birtoka miatt a porta és Oroszország között, majd Kandiának, Kréta-sziget hadikikötővé kiépített fővárosának birtokáért Velence és a porta között.[3] Az előbbi háború, mely egybeesik Jakab herceg trónralépésével, Velence fekete-tengeri kereskedelmét bénította meg, az utóbbi pedig, melynek jelei már 1644-ben mutatkoztak, egyenesen végzetes volt a velencei kereskedelemre, mert a porta a velencei hajókat a fennhatósága alá tartozó összes kikötőkből kizárta. Velence rohamos hanyatlása ekkor kezdődött.

Velence kereskedelmi jelentőségének állandó hanyatlása közismert tény volt ebben a korban, és Jakab herceg figyelmét

[1] V. ö. August Seraphin: *Eine Schwester der grossen Kurfürsten Luise Charlotte.* Berlin, 1901., 26—27. ll. (Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hauses Hohenzollern. II.)

[2] Hammer: *Geschichte des osmanischen Reiches.* V. (Pest, 1829.), 310. s köv. ll.

[3] Azov és Kandia 1638 óta állandóan szerepelnek az Erdélybe küldött követjelentésekben.

sem kerülte ki. Ezért már 1642 őszén megtette a lépéseket a végett, hogy a portától engedélyt nyerjen hajói számára a fennhatósága alá tartozó afrikai kikötők rendszeres látogatására. Minthogy számolt azzal, hogy a kurlandiai hercegség neve alig lesz ismert Konstantinápolyban, I. Rákóczy György erdélyi fejedelem közvetítését vette igénybe, abban a feltevésben, hogy a porta és Erdély közt fennálló szorosabb diplomáciai kapcsolat révén Erdély fejedelme kétségkívül a legjobban ismeri a portai ügyvitelt, s ennek következtében majd megtalálja a hajózási engedély kieszközlésének legrövidebb útját is. Jakab herceg a cél érdekében Lupul moldvai vajdához is fordulhatott volna, akinek szintén jó összeköttetései voltak Lengyelországban, — egyik leányát nem sokkal ezután Radzivill litván herceg vette nőül,[1] — s megvoltak a maga kapcsolatai a portán is, de a herceg mégis előnyösebbnek látta a keleteurópai politikában Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsége óta nagyobb súlyú Erdélynek a közvetítését, mely végre is a nyugateurópai kultúrközösségnek volt egyik jelentős tényezője, mint a moldvait, mellyel szemben minden tekintetben idegenül állott.

Rákóczy, akit a herceg még szept. 8-án értesített nagybátyjának, Frigyes kurlandiai hercegnek haláláról,[2] vállalta a neki szánt szerepet nemcsak udvariasságból, hanem abban a tudatban is, hogy ezzel Erdélynek s talán saját családjának is szolgálatot tehet. Nem kétséges, hogy Rákóczyt ebben a felfogásában külpolitikai tanácsadója, Bisterfeld gyulafehérvári tanár is megerősítette.[3] Rákóczy a politikának

[1] Lupul vajdára l. Hurmuzaki E.: *Fragmente zur Geschichte der Rumänen.* III. (Bucuresti, 1884.), 141. l. és Görög Ferenc: *A kis Rákóczy György fönnhatósági joga a kis oláh vajdaság fölött.* Budapest, 1904., 15. s köv. ll.

[2] Fogalmazványa a rigai áll. levéltárban. Jakab kurlandiai herceg levéltára. 108/641.

[3] Jakab herceg 1642 december 10-én levelet intézett Bisterfeldhez, melyben arra kéri, hogy eszközölje ki a fejedelemnél, hogy «durch dessen Authorität ein Passport bei der Otthomannischen Porten möchte ausgebracht.» Egyúttal engedélyt kér lovak kiszállítására is, «weilen wir sie sonst nirgends nach unserer fantesie habhaft werden können.» Fogalmazványa a rigai állami levéltárban. U. o.

korántsem volt akkora művésze, mint elődje, Bethlen Gábor, de benne is volt becsvágy és úgy érezte, hogy nem szabad magát kivonnia az európai politikából, amire őt a francia és a svéd diplomácia épp ebben az időben egyre türelmetlenebbül ösztönözte,[1] abban a feltevésben, hogy Erdélynek a közel negyedszázad óta folyó háborúba való fegyveres beavatkozása döntő jelentőségű lehet. Rákóczy hosszas fontolgatások után nem vonakodott a neki szánt szerep vállalásától, — s egy év mulva tudvalevőleg meg is történt Erdély fegyveres közbelépése, — éppen ezért most, amikor egy idegen uralkodó szívességre kérte fel, annyival készségesebben vállalkozott arra, mert a személyes szolgálatok által a maga és országa helyzetét akarta erősíteni. Mikor tehát értesült Jakab herceg terveiről és kézhezvette a herceg levelét, azonnal utasította Erdély portai ügyvivőit, hogy a kurlandiai hercegtől kapott megkeresés értelmében azonnal járjanak el a portán.

Az egyik erdélyi ügyvivő, Rátz István, a nagyvezérnek haladéktalanul előterjesztette a herceg kérését. Minthogy azonban a nagyvezérnek nem voltak közelebbi ismeretei Kurlandiáról, Rátz Istvántól azt kívánta, tudja meg pontosan, hogy miféle ország ez a Kurlandia, milyen általa ismert ország szomszédságában fekszik, a mostani herceg elődei hajóinak volt-e már engedélyök a török kikötők látogatására. Miután Rátz István mindezekre vonatkozólag megadta a kívánt felvilágosításokat a nagyvezérnek, Jakab herceg megkapta a kért engedélyt, de előzetesen 200 tallért kellett lefizetni a török kancelláriának az okiratok kiállításáért.[2]

Rákóczy a kézhez vett engedély-okiratok szövegével nem volt megelégedve. Kifogásolta, hogy hiányzott belőlük

[1] V. ö. Szilágyi Sándor: *I. Rákóczy György és a diplomácia.* Budapest, 1878. és Alexander Szilágyi: *Georg Rákóczy I. im dreissigjährigen Kriege,* 1630—1640. Budapest, 1883. Alexander Szilágyi: *Actes et documents pour servir à l'histoire de l'alliance de George Rákóczy prince de Transylvanie avec les français et les suédois.* Budapest, 1874. I. Hudiţa: *Histoire des rélations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII. siècle.* Paris, 1927.

[2] Rátz István jelentése 1642 december 6. *Török-magyarkori államokmánytár.* III. k., 164. l.

azoknak az afrikai kikötőknek név szerint való felsorolása, ahová a kurlandiai hajók befuthattak, hogy a hercegnek csak saját országának termékeivel lett volna szabad kereskednie, pedig a hercegnek éppen az volt az eredeti elgondolása, hogy más országok számára is közvetítsen. Nem tartotta helyesnek Rákóczy fejedelem azt sem, hogy a herceg állandó ügyvivőt tartson a portán, mert ennek olyan látszata volna, mint hogyha Kurlandia függetleníteni akarná magát a lengyel respublikától.[1] Rákóczy a neki megküldött okiratokat természetesen továbbította Kurlandiába, de egyidejűleg összes ellenvetéseit tudomására adta a portai ügyvivőnek azzal az utasítással, hogy az megfelelő szövegezésű új engedélyokiratokat igyekezzék szerezni.

Mikor a herceg a kezdeményező lépéseket megtette, tulajdonképpen maga sem volt tisztában azzal, hogy meddig mehet kívánságaival. Kapóra jött tehát neki, hogy 1643. február 3-án folyt le fényes külsőségek között Gyulafehérvárott I. Rákóczy György erdélyi fejedelem fiának, a későbbi II. Rákóczy Györgynek az esküvője a Báthory-család utolsó sarjával, Zsófiával, amire többek között ő is meghívást kapott,[2] s aki ott külön követtel valóban képviseltette is magát.[3] A kurlandiai követnek a sok lakodalmi ünnepség közt is bőven volt alkalma arra, hogy megbeszéléseket folytasson a befolyásosabb erdélyi politikusokkal, s talán még a lakodalmon jelenlévő török követekkel is, nemcsak Jakab herceg kereskedelmi terveiről, hanem azokról a módokról is, melyek segítségével e tervek megvalósíthatók volnának. Ezen megbeszélések eredményeképpen Rákóczy 1643. febr.

[1] l. Rákóczy György utasítása Rátz Istvánnak, 1642. december 25. *Török-magyarkori államokmánytár*. III. k., 172. l.

[2] A kurlandiai hercegnek szóló lakodalmi meghívó közölve *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, X. k., 66. l. Távolmaradását a herceg azzal indokolta, hogy éppen 1643 február 22-re van kitűzve atyjának és nagybátyjának a temetése. Az erre vonatkozó levél minden valószínűség szerint Bisterfeldhez volt intézve. Fogalmazványa a rigai állami levéltárban. U. o.

[3] A lakodalmon jelenlévő kurlandiai követekről *Erd. Országgyűlési Eml.* X. 539. l. és gr. Forgách Zsigmond levele gr. Esterházy Miklós nádorhoz 1643 febr. 20-ról. *Történelmi Tár*, 1904., 454. l.

23-án arról értesítette a portai ügyvivőt, hogy a kurlandiai herceg a neki megküldött engedély-okiratok szövegezésével nincs megelégedve, még pedig ugyanazon okokból, mint Rákóczy, éppen ezért ő is új szövegezésű okiratok kiállítását kéri a portától,[1] az általa fogalmazott szöveg alapján.[2]

A kurlandiai követség Mitauba visszatérve nemcsak a Gyulafehérvárott folytatott tárgyalások eredményeiről tájékoztatta a herceget, hanem arról is, hogy értesüléseik szerint a portán pénzzel sok mindent el lehet érni, meg lehet tehát kísérelni azt is, hogy az eredetileg szerény méretűnek tervezett kereskedelmi vállalat kibővíttessék. Így történt, hogy Jakab herceg most már két hajót akart foglalkoztatni, még pedig egymástól függetlenül, miért is két salvus conductust kért hajói számára, hogy azok a porta fennhatósága alá tartozó összes kikötőkben megfordulhassanak és szabadon kereskedhessenek, természetesen azzal a feltétellel, hogy a szokásos illetékeket mindenütt pontosan megfizetik.[3] Utóbb a herceg már három hajó bekapcsolását tervezte[4] és mivel kétségtelennek tartotta, hogy ennek kieszközlése sem fog túlságos nagy nehézségekbe ütközni a portán, 1643 nyarán meg is indította hajóit az afrikai kikötők felé.[5]

Mikor a herceg erre az elhatározó lépésre elszánta magát, csak azok az engedély-okiratok voltak a kezében, melyek a herceg egyetlen hajójának szóltak. Innen van az, hogy a herceg most, vállalata biztonsága végett szükségét érezte annak, hogy Rákóczyt a nagyvezérnél való újabb közbelépésre bírja, nevezetesen abból a célból, hogy a nagyvezér maga személyesen és közvetlenül utasítsa a török kikötők hatóságait, hogy járjanak a herceg hajóinak kezére és ne

[1] I. Rákóczy György utasítása Réthi István portai ügyvivőnek. 1643 febr. 23. *Török-magyarkori államokmánytár.* III. 194. l.

[2] Másolata a rigai áll. levéltárban. U. o.

[3] I. Rákóczy György utasítása Réthinek. 1643 március 27. U. o. III., 201—202. ll.

[4] I. Rákóczy György utasítása Réthinek. 1643 április 30. U. o. III., 206. l.

[5] I. Rákóczy György utasítása Réthinek 1643 június 18. U. o. III., 212—213. ll.

akadékoskodjanak a miatt, hogy hajóinak csak egyetlen egy salvus conductusa van.[1] Rákóczy portai ügyvivője természetesen igyekezett eleget tenni az utasításnak és így a fejedelem már július elején megkapta a szükséges okiratokat és azokat azonnal Kurlandiába továbbította eredetiben és latin fordításban.[2] Hogy az okiratok megszerzése nehezen ment [3] és azonfelül sok pénzbe került,[4] az a herceg számára nem volt meglepetés. Az új engedély-okiratok sem voltak ugyan kifogástalanok, mint azt Rákóczy is megállapította róluk, de azért nagyjában megfeleltek a célnak. A herceg hosszú ideig nem kapott semmiféle értesítést hajóiról, sőt Konstantinápolyban sem tudtak közelebbi adatokat arról, hogy a kurlandi hajók hol kötöttek ki,[5] az aggódó Jakab herceg ennek következtében Rákóczy útján elküldte Konstantinápolyba hercegi címerének rajzát, nemkülönben nagypecsétjének másolatait is, hogy a porta azokat mielőbb juttassa el Algírba és Tunisba, hogy hajói parancsnokainak módjukban legyen magukat igazolni,[6] mert hiszen ugyanaz a címer és ugyanazok a pecsétek voltak láthatók a kurlandiai hajók számára általa kiállított okiratokon is, mint aminőket a török kikötőhatóságok most a portáról kaptak.

A kurlandiai tengeri kereskedelem további kialakulásába az erdélyi fejedelmi udvar többé már nem folyt be; mind-

[1] Rákóczy id. 1643 június 18-i utasításában. U. o.

[2] I. Rákóczy György 1643 július 14-i levele Jakab herceghez. Egykorú másolata M. Kir. Orsz. Levéltár (Budapest). Rákóczy-lt. kamarai iratok.

[3] V. ö. Réthi István portai ügyvivő 1643 április 13-i (Beke Antal és Barabás Samu: *I. Rákóczy György és a porta.* Budapest, 1888, 614—615. ll.), június 25-i (Beke—Barabás: id. kiadvány, 626. l.) és július 12-i jelentéseivel. (Szilágyi S.: *Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez.* Budapest, 1883, 718. l.).

[4] L. I. Rákóczy György 1643 július 8-i utasítását. (*Török-magyarkori államokmt.*, III., 215. l.). Réthi István 1643 július 12-i, már idézett jelentését. (U. o.)

[5] I. Rákóczy György utasítása 1643 augusztus 3. *Török-magyarkori államokmt.*, III., 219. l.

[6] Jakab herceg 1643 augusztus 15-i levele I. Rákóczy Györgyhöz. *Török-magyarkori államokmt.*, III., 221—222. ll.

amellett Rákóczy és családja állandóan érdeklődött a herceg kereskedelmi vállalkozása iránt, sőt amikor később Jakab herceg hajóinak egy részét el akarta adni a portának, Rákóczy szívesen közvetített ebben is.[1] A gyulafehérvári udvar egyébként nem leplezett csodálkozással látta, hogy az északi hatalmaknak mily csekély érzékük van a déleurópai kereskedelem iránt, holott a kereskedelmi kapcsolatok ügyes kiépítése révén még az általános európai politikai helyzetre is befolyást szerezhetnének, a porta politikájára pl. egész biztosan. A Rákóczy-család ezekre a szempontokra és lehetőségekre, éppen a kurlandiai herceg vállalkozására hivatkozva, fel is hívta Skytte Benedek svéd követ útján a svéd királyi udvar figyelmét.[2]

Azokkal a tárgyalásokkal párhuzamosan, melyek Rákóczy közvetítésével Jakab herceg és a porta között folytak, a gyulafehérvári udvar is igen fontos tárgyalások színhelye volt. Említettük, hogy a nyugati hatalmak Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek 1629-ben történt halála óta állandóan arra törekedtek, hogy Erdélyt a folyamatban lévő nagy háborúba bekapcsolják, Rákóczy azonban, kinek sok belpolitikai akadállyal kellett megküzdenie és akinek a portán sem volt meg az a befolyása, amely megvolt elődének, Bethlen Gábornak, éveken át meg tudta őrizni semlegességét. 1642 óta azonban új tárgyalások indultak meg Torstenson svéd generális és Rákóczy között, melyek eredménye Erdély és Svédország szövetkezése, vagyis Rákóczy fegyveres közbelépésének biztosítása lett. Erdély fegyverkezése nagy izgalmat okozott Lengyelországban; IV. Ulászló király azonnal felajánlotta Rákóczynak békeközvetítő szolgálatát,[3] mert úgy ítélte meg a helyzetet, hogy Erdély beavatkozása csak fölöslegesen megnyujtaná azt a háborút, mely már negyedszázad óta pusztította Közép-Európát, a helyett, hogy közreműködnék a gyors befejezésben. A lengyel békeközvetítést Jakab

[1] Skytte Benedek jelentései 1651. október 29-ről. Szilágyi S.: *Erdély és az északkeleti háború.* I. k. (Budapest, 1830.), 197., 202. ll.

[2] Skytte id. jelentésében. U. o.

[3] Lukinich Imre: *I. Rákóczy György és a lengyel királyság.* Budapest, 1907., 14—15. ll.

herceg is támogatta, mert Erdély beavatkozásától ő sem remélt döntő hatást és ilyen értelemben írt 1644. március 19-én Rákóczy fejedelemnek,[1] anélkül azonban, hogy Rákóczyt visszatérésre tudta volna bírni. Kétségtelen mindamellett, hogy a több oldalról nyilvánult békevágy nagy hatással volt arra, hogy Rákóczy az első kedvező alkalmat felhasználja a III. Ferdinánd német császárral való békekötésre.

A mitaui és a gyulafehérvári udvarok között létesült kapcsolatok akkor is megmaradtak, amikor a közvetlen érdekek megszűntek már közöttük. Jakab herceg az öreg fejedelemmel, sőt annak fiaival, főleg Rákóczy Zsigmonddal,[2] a fiatalabbikkal, továbbra is fenntartotta összeköttetéseit, levelezésben állott velök s bizonyára ajándékokat is küldözgetett Erdélybe, mint a korábbi években, amikor vadászkutyákkal kedveskedett az öreg fejedelemnek.[3] Amikor 1648. elején a hercegnek fia született, a herceg Rákóczy fejedelmet kérte fel keresztapának. Rákóczy a keresztelőre testőralezredesét, Mikes Mihályt küldte Mitauba nagy ajándékokkal. Az erdélyi követ már útban volt, midőn híre jött annak, hogy a kis fiúcska elhalt s így Mikesnek nem a gyulafehérvári udvar örömét, hanem részvétét kellett a herceg előtt tolmácsolnia a Rákóczytól vett újabb utasítás értelmében.[4] Közben, 1648. május 20-án IV. Ulászló lengyel király is elhalt,[5] a lengyel trón megürült és így most már negindulhatott a küzdelem a lengyel korona birtokáért, mely minden kopottsága mellett is nagy vonzerőt gyakorolt mindazokra, akik megelégedtek a külsőségekkel és a királyi cím viselésével.

[1] Kiadva Al. Szilágyi: *Acles et documents pour servis à l'histoire de l'alliance de George Rákóczy prince de Transylvanie avec les français et les svèdois.* Budapest, 1874., 146—147. ll.

[2] L. 1646. április 13-i levelét. Eredetije Orsz. Levéltár. Rákóczy-levéltár, kamarai iratok.

[3] L. Jakab herceg 1644. március 19-i levelét. Id. h. és I. Rákóczy György 1643 július 14-i levele. Orsz. Levéltár, id. hely.

[4] V. ö. I. Rákóczy Györgynek 1648. május elején a brandenburgi választófejedelemhez és Jakab herceghez írt leveleivel. Egykorú másolatról Orsz. Levéltár. Rákóczy-levt. kamarai iratok. L. azonfelül *Erdélyi országgyűlési Emlékek*, X., 48. l.

[5] Lukinich Imre: id. tan. 45. l.

Ebben az időben Lengyelországban alig volt már hatalom a király kezében.

Említettük, hogy Báthory István kora óta minden erdélyi fejedelem foglalkozott a lengyel korona megszerzésének lehetőségeivel. Ebben a törekvésben természetesen volt némi emberi hiúság is, de volt benne sok reális indok is. Báthory István korában Lengyelország és Erdély personális uniója nagy katonai erőt jelentett és Báthory István hadi vállalatainak sikerét sok tekintetben annak köszönhette, hogy Erdély katonai erejével is rendelkezett. Ha az orosz kérdésben Erdélynek és Lengyelországnak érdekei nem is voltak azonosak, de közösek voltak érdekeik a portával szemben, mely az erdélyi fejedelemség területének rovására állandóan terjeszkedett és állandóan fenyegette a lengyel respublika déli részeit is. Ez az oka annak, hogy a török világbirodalom ellen irányuló európai koalíciós tervek a XVI. század végétől fogva Lengyelországban éppúgy napirenden voltak, mint Erdélyben. Egymás mellé rendelte végül a két szomszédállamot az a tény is, hogy Erdély és Lengyelország a nyugati kultúrközösség legkeletibb határterületei voltak, melyek valóságos határőrvidék-szerepet vittek. Tőlük keletre és délre más kultúra, más erkölcsi világ és más világfelfogás uralkodott, amellyel a két szomszéd állam egyike sem tudott soha megalkudni.

Erdély és Lengyelország esetleges újabb personális uniójának ebben az időben egyetlen lényegesebb akadálya volt csupán, még pedig az Erdélyben uralkodó fejedelmeknek protestáns vallása. Lengyelország a XVII. század első felében már katolikus jellegű állam volt, viszont az erdélyi fejedelemségben, bár ott az egyes felekezetek szabad vallásgyakorlatát a törvény biztosította, ugyanekkor a protestáns vallás (mégpedig a kálvinizmus) volt az államvallás. A XVII. században valamennyi erdélyi fejedelem Kálvin hitét követte s így önként felmerült az a kérdés, nem volt-e az erdélyi fejedelmek részéről délibábok után való futkosás a lengyel korona megszerzésére irányuló minden lépés. Annyi kétségtelen, hogy a lengyel nem-katolikusok, és ide kell számítani a lengyel protestánsokat s az országban élő görögkeletieket

is, minden protestáns jelöltet készségesen támogattak volna, mert hiszen egy ilyennek megválasztatása által politikai elismertetésüket bizton remélhették. Azzal a lehetőséggel is számolni lehetett, hogy a katolikus lengyel nemesség köréből is számosan állottak volna egy olyan protestáns királyjelölt személye mellé, akitől az országos érdekek erélyes védelmét s az ország területi épségét fenyegető külső háborúk sikeres elhárítását remélhették. S végül az sem tartozott volna a lehetetlenségek közé, hogy a megválasztott protestáns király a lengyel korona kedvéért áttér a nemzet nagy többségének vallását alkotó katolikus vallásra. Erre a választási harc folyamán valóban történt is célzás.[1]

Rákóczy György már 1643. óta igyekezett hangulatot teremteni Lengyelországban az Erdéllyel való personális unió gondolata mellett. Párthívei elsősorban a lengyelországi protestánsok közül kerültek ki, akik a fentebb ismertetett okokkal és feltevésekkel érveltek — egyelőre természetesen csak bizalmas körökben — Rákóczy megválasztatása mellett. Rákóczy az ő hívei közé számította Jakab herceget is, nem annyira a neki tett szolgálatok fejében, hanem a miatt, hogy a herceg is protestáns vallású volt. S talán éppen a lengyel korona megszerzésében Jakab hercegnek juttatandó szerep volt az egyik indok abban a szokatlanul nagy szolgálatkészségben, melyet Rákóczy a kurlandiai herceg ügyeiben mindvégig tanusított. Bizonyos, hogy a gyakori követváltások során a Rákóczy-ház aspirációiról szó esett köztük ; az is kétségtelen, hogy a lengyelországi protestánsok feje, Radzivill Janussius litván herceg, elvben meg is állapodott Jakab herceggel Rákóczy jelöltetésében a legközelebbi trónüresedés esetén. Innen van az, hogy amikor Rákóczy hitelesen értesült IV. Ulászló lengyel király haláláról, Mitauba küldött követét, Mikes Mihályt azonnal új utasításokkal látta el, melyek már kapcsolatban állottak a király halála következtében előállott új politikai helyzettel és a királyválasztás előkészületeivel.[2]

V. ö. Lukinich Imre : id. tan. 56—58. ll.

[2] I. Rákóczy György levele 1648 május—júniusából Jakab hercegnek. Egykorú másolata Orsz. Lt., Rákóczy-lt., kamarai iratok.

A Mikes Mihálynak adott utasítás részleteit nem ismerjük, de kétségkívül felsorolását tartalmazta mindazoknak az érveknek, melyek hangoztatása a küszöbön álló választási harcban szükségesnek és hasznosnak igérkezett. A hercegről valóban az a hír járta, hogy Rákóczy-párti. Bregy varsói francia követ is azok közé sorolta, akikhez Rákóczy a királyválasztás ügyében azonnal követeket küldött.[1] Igaz ugyan, hogy a kurlandiai hercegeknek nem volt szavazati joguk a lengyel királyválasztásokon,[2] mindamellett Jakab hercegnek állásfoglalása valamely jelölt személye mellett nagy jelentőségű lehetett, mert hiszen a hercegség a legutóbbi időkben a Baltitengermellék legfontosabb kereskedő államává fejlődött s mint ilyennek nagy mértékben megnövekedett nemzetközi súlya is. A baj csak az volt, hogy Rákóczy György újabban nem annyira a maga személyét, mint inkább fiatalabbik fiának, Zsigmondnak a személyét kívánta előtérbe helyezni, akinél pl. az esetleges vallásváltoztatás sem okozott volna akkora lelki megrázkódtatást, mint az öreg fejedelemnél, akinek lelki életében a protestantizmus volt a fundamentum. Tervét azonban azon hatalmak egyike sem pártolta, amelyekkel azt közölni szükségesnek látta, sőt maga Jakab herceg is tudomására adta neki, hogy «különféle okok miatt» nincs módjában Rákóczy Zsigmond jelöltségét támogatni.[3]

[1] «L'on ne peut pas bien desbrouiller encore les intentions de Ragosky, au moins les voyes qu'il pretend prendre pour les faire reüsir, nous scavons bien qu'il arme, qu'il est puissant, qu'il souhaitteroit la Couronne pour Sigismond son fils, qu'il a envoyé en Suède, à l'Electeur de Brandenbourg, en Curlande, aux Cozaques et à quelques principaux Seigneurs de Pologne. Mais le progrès que ses soins auront faict, c'est ce qui demeure indecis et incognu jusqu'á cette heure.» I. Hudita: *Répertoire des documents concernant les négotiations entre la France et la Transylvanie au XVII. siècle.* Paris, 1926., 126. l. és I. Hudita: *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Trasylvaanie au XVII. siècle,* Paris, 1927., 155. l.

[2] Starovolsci: *Polonia nunc denuo recognita et aucta.* Dantisci, 1652., 261. l.

[3] «Serenitatis Vestrae filium inter candidatos quoque relatum iri non ambigerem, nisi rationes aliquae, quarum nonnullas nuper Ser. «Majestati Vestrae nuncio confidentius exposui, me in contrarium moverent» etc. 1648 szeptember végéről kelt levele, egyidejű másolat-

A herceg tisztában volt azzal, hogy amennyiben Rákóczy György visszalép és fiát küldi a választási harcba, a választási küzdelemben a legtöbb esélye a Wasa-házból való János Kázmérnak, az elhalt IV. Ulászló király testvérének lesz, akit többek között Krisztina svéd királynő és a svéd politika is támogatott. Svédország pedig nagy hatalom volt ebben az időben, mellyel nem volt tanácsos szembehelyezkedni egy olyan exponált fekvésű államnak, mint Kurlandia. Az adott helyzetnek reális mérlegelése volt az oka annak, hogy Jakab herceg, miután I. Rákóczy Györgynek 1648. október 11-én történt váratlan halála után csak a fiatal és Lengyelországban ismeretlen Rákóczy Zsigmond vett részt a választási küzdelemben, — abban semleges magatartást tanusított. «Curlandus valóban inconstanter viseli magát» — jelentették az erdélyi követek 1648. október 21-én Rákóczy Zsigmondnak.[1] A jelentés megfelelt a való tényállásnak, de amikor a követek a választási küzdelem lezajlása után tudomást vettek azokról az indokokról, melyek a herceg választási magatartására befolyással voltak s azokról az elkedvetlenedett gyulafehérvári udvart is kellően tájékoztatták, a korábbi baráti viszony újból helyreállott közöttük.

Bár az 1648. november 19-i választás alkalmával János Kázmér «sine omni contradictione et exceptione» választtatott meg Lengyelország királyává és Rákóczy Zsigmond neve még csak szóba sem került,[2] a Rákóczy-család mégsem akart véglegesen napirendre térni a királyválasztás ténye felett. II. Rákóczy György és Zsigmond inkább hitt a Lengyelországból és főként a kozák hetmantól, Chmelnickytől érkező merész biztatásoknak,[3] mint annak a rideg valóságnak, melyet a királyválasztás lefolyása jelentett. De mivel Erdélynek a portához való viszonya I. Rákóczy György uralkodása utolsó szakában nagyon megromlott és az új fejedelem,

---

ban a gróf Bethlen-család keresdi (Erdély) levéltárában. V. ö. Lukinich Imre: id. tan., 53. l.

[1] Szilágyi Sándor: *Erdély és az északkeleti háború.* I., 13. l.

[2] A részletekre l. Lukinich Imre: id. tan., 53. s köv. ll.

[3] A kozák hetman 1648. november 17—27-i levele. Szilágyi S.: *Erdély és az északkeleti háború,* I. k., 6. l.

II. Rákóczy György, tanácsosaira hallgatva, elsősorban a régi viszonyt akarta közte és a porta között helyreállítani, a lengyel korona kérdése egyelőre háttérbe került, a nélkül azonban, hogy a napirendről végleg levették volna. Nem engedték ezt a Rákóczy-ház régi lengyelországi hívei sem, akik az 1649-i lengyel-kozák háború szerencsétlen kimenetele következtében igazolva látták a választási küzdelemben hangoztatott azon érvök helyességét, mely szerint oly király kellene most Lengyelországnak, — «qui in praesenti statu iuvet ipsos».[1] Nem lehetetlen, hogy ezek közé tartozott most már Jakab herceg is, aki a választás után nagyon óvatos és visszahúzódó politikát folytatott és aki csak akkor látta szükségesnek felvenni a kapcsolatokat a Rákóczy-házzal, amikor maga is teljesen vígasztalannak ítélte Lengyelország belpolitikai helyzetét és talán egy királyváltozás lehetőségeit mérlegelte. Csakis ilyen feltevéssel lehet megértenünk azt, hogy a herceg miért nem képviseltette magát I. Rákóczy Györgynek 1649. január 10-re kitűzött temetésén és egyáltalában, miért felelt csak 1649. május 10-én arra a levélre, amelyben II. Rákóczy György meghívta elhalt atyjának temetésére. A herceg most a bizonytalan belső viszonyokkal («propter non secura et adhuc tumultuantia itinera») igyekezett indokolni követeinek távolmaradását, de egyúttal nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a jövőben nagy súlyt kíván helyezni arra, hogy a régi barátság változatlanul fennálljon közte és a Rákóczy-ház között.[2]

A herceg levelére adott válasznak barátságos hangja[3] arra mutat, hogy II. Rákóczy György nem akart érzékenykedni a herceg képviseltetésének az öreg fejedelem temetésé-

[1] «Simpliciter csak azt mondják, hogy oly királyt választanak, qui in praesenti juvet ipsos» — jelentették az erdélyi követek 1648. október 11-én a gyulafehérvári udvarnak. Szilágyi S.: *Erdély és az északkeleti háború*, I. k., 11. l.

[2] Jakab herceg levele kiadva Szilágyi Sándor: *Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez.* Budapest, 1874, 10—29. lapok. és *Történelmi tár*, 1887, 451. l.

[3] Rákóczy György 1649. július 22-i válasza Jakab herceghez. Szilágyi S.: *Erdély és az északkeleti háború.* I. 48. I.

ről való elmaradása és a válasz hosszú késése miatt, hanem egyszerűen tudomásul vette a történteket. Mivel úgy látta, hogy még szüksége lehet a baráti érintkezést vele fenntartani kívánó hercegre[1] a jövőben, ott folytatta a barátkozást, ahol abbanmaradt. Ebben a felfogásában édesanyja, I. Rákóczy György nagyeszű özvegye is megerősítette, aki 1649 végén a porosz udvarba küldött egyik bizalmas hívét arra utasította, hogy találjon módot Jakab herceg meglátogatására és az özvegy fejedelemasszony nevében való üdvözlésére, mert talán kap majd tőle olyan értesüléseket, melyek hasznos útmutatással szolgálhatnak nemcsak a Rákóczy-ház jövő politikájára vonatkozólag, hanem abban az ügyben is, mely ebben az időben sokat foglalkoztatta a Rákóczy-házat, t. i. Rákóczy Zsigmond házasságának kérdésében.[2]

A gyulafehérvári udvarban az utóbbi évek folyamán sok házassági terv szövődött Rákóczy Zsigmond személye körül. Volt idő, amikor a Lupul moldvai vajda leányával való házasságra gondoltak, de azzal a gondolattal is foglalkoztak, hogy Zsigmond Mária Ludovikával, IV. Ulászló lengyel király özvegyével lépjen házasságra. Mindkettő politikai házasság lett volna, mellyel a Rákóczy-család útját a lengyel trónra egyengetni akarta. Egyik házassági terv sem sikerült, mindamellett a külföldi uralkodó családokkal való házassági összeköttetések megvalósítása, a jelen esetben Rákóczy Zsigmond házassága révén, a Rákóczy-ház uralmának biztosítása továbbra is politikai cél maradt a fejedelmi udvarban. 1649. végén komolyan két menyasszonyjelölt személyével foglalkoztak az udvarban: az egyik volt Frigyes pfalzi választófejedelemnek, az egykori cseh királynak legkisebb leánya, Henriette, a másik pedig Nassaui János Lajosnak leánya, Vilmos orániai hercegnek az unoka-

[1] Erre mutat Rákóczy György levele 1649. november 25-én Rákóczy Zsigmondhoz is. Szilágyi S: *Erdély és az északkeleti háború*, I. k., 54. l.

[2] Jakab herceg válasza I. Rákóczy György özvegyének 1650. január 18-án. Szilágyi S.: *Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez*, 26—27. ll.

nővére, aki az «orániai hercegnő» címet viselte.[1] A fejedelmi család ebben a kérdésben elsősorban az otthoni politikusok véleményét akarta meghallgatni s azután a ház külföldi barátaiét. Ekként jutott a házassági ügy Jakab herceg elé.

Jakab hercegnek kétségkívül jól esett a személye iránt nyilvánult bizalom és nemcsak szívesen fogadta a fejedelemasszony emberét, hanem azt bizalmas értesülésekkel és tájékoztatásokkal is ellátta.[2] Ő maga különben a Frigyes pfalzi választó leányával való házasságot tartotta előnyösebbnek és mivel tanácsot kértek tőle, ebben az értelemben adott választ is. A tudós Bisterfeld gyulafehérvári professzor, a fejedelmi családnak külpolitikai tanácsadója csodálkozott is a herceg állásfoglalásán,[3] ellenben a fejedelmi családnak akkoriban legbefolyásosabb tanácsadója, Kemény János, aki később erdélyi fejedelem is lett s aki kezdettől fogva a Henriette-tel való házasság mellett foglalt állást, Jakab herceg válaszával a maga álláspontját látta igazolva. Az udvar végül is e mellett döntött, sőt miután 1650. nyarán a hercegnek Erdélybe küldött követe útján arról értesültek, hogy a herceg vállalná a közvetítést is Rákóczy Zsigmond és a pfalzi választófejedelmi család között, a közvetítésre valóban őt kérte fel Rákóczy Zsigmond.[4]

A jelképes házasságkötés Rákóczy Zsigmond megbizottja és Henriette között 1651. április 24-én történt Krossenben. Az ünnepélyes szertartáson aránylag kevés erdélyi vett részt, mert Jakab herceg a pfalzi fejedelmi család kérésére még 1650. őszén arra figyelmeztette a gyulafehérvári udvart, hogy a kiszemelt városka, Krossen, csak kis számú kíséret

[1] A részletekre vonatkozólag l. Lukinich Imre: *A bethleni gróf Bethlen-család története.* Budapest, 1927., 134. l.

[2] V. ö. 1650. január 18-án kelt és már említett levelével. Szilágyi S.: *Okmánytár II. Rákóczy György diplomáciai összeköttetéseihez,* 26—27. ll.

[3] «Ducis Churlandiae vana consilia miror», — írta Bisterfeld 1650. febr. 28-án Gyulafehérvárról Rákóczy Zsigmondnak. *Történelmi Tár,* 1890, 232. l.

[4] L. mindezekre Kemény János fejedelmi tanácsosnak véleményes jelentését 1650. tavaszáról. *Történelmi Tár,* 1890., 425—426. ll.

befogadására alkalmas, ennek következtében ehhez kellett alkalmazkozni.[1] Az itteni lakodalmi ünnepélyen Jakab herceg követei is megjelentek az ifjú pár számára szánt ajándékokkal, sőt résztvettek az ilyenkor szokásos táncokban is.[2]

A tulajdonképeni lakodalmon, mely 1651. június 26-ra volt kitűzve Sárospatak várában, Jakab herceg ugyancsak követséggel képviseltette magát, ámbár arra a fejedelmi család szívélyes hangú levélben meghívta.[3] A házasság, mint ismeretes, rövid ideig tartott. Henriette hercegnő még ugyanazon év végén elhalt, 1651. december 10-én temették el Sárospatakon, ahol alig félesztendővel előbb esküvőjét tartotta.[4] Jakab herceg, a család régi barátja, az elsők között volt, aki részvéttel fordult a boldogtalan Rákóczy Zsigmond felé,[5] aki különben 1652. február 4-én szintén elhalt.

A két uralkodóház közt évek óta fennálló kapcsolatok a következő évek folyamán meglazultak, legalább is nincs adat a közvetlen érintkezések bizonyítására. Rákóczy György figyelmét és érdeklődését teljesen lekötötték a Moldva ellen ismételten viselt hadjáratok, majd az 1655-ben kitört lengyel svéd ellenségeskedések, melyek kapcsán a gyulafehérvári udvar nem egyszer nagyfontosságú tanácskozásoknak vált színhelyévé.[6] Viszont a svédektől szorongatott Jakab herceg részéről sem merültek fel olyan kívánságok vagy tervek, melyek Rákóczynak valamilyen irányban való közbelépését szükségessé tették volna.

Úgy látszik, azok a palotaforradalmak, melyek 1648. augusztus 18-a óta, amikor is I. Ibrahim szultánt kivégezték, a török birodalom fővárosában állandósultak, főleg azonban

[1] Jakab herceg levele 1650. november 25-ről Rákóczy Zsigmondhoz. Eredetije Országos Levéltár, Rákóczy-levéltár. Kamarai iratok.

[2] A lakodalmon jelenvolt *Hidvégi Nemes János Naplója.* Kiadva *Történelmi Tár*, 1902., 236., 237. ll.

[3] Jakab herceg levele 1651. május 19-éről. *Történelmi Tár*, 1891, 88. l.

[4] Szilágyi Sándor: *II. Rákóczy György.* Budapest, 1891, 79. l.

[5] A herceg részvétlevele 1651. december 1-ről. Fogalmazványban a rigai áll. levéltárban. U. o.

[6] Szilágyi S.: *Erdély és az északkeleti háború.* II., 370. s köv. ll.

ezekkel kapcsolatosan a sűrű nagyvezér-változások,[1] megbénították a herceg kereskedelmi vállalatait. Különféle nehézségek támadhattak, melyek Kurlandia levantei kereskedelmének eddigi, viszonylagosan zavartalan menetét gátolták, úgyhogy Jakab herceg 1656. folyamán időszerűnek látta azt, hogy II. Rákóczy György közvetítésével újból rendezze a hajózási engedély ügyét és a régi engedélyokirat érvényességét továbbra is biztosítsa. 1656. elején leveleket is intézett az erdélyi fejedelemhez ebben a kérdésben, a levelek azonban minden valószínűség szerint elvesztek, Rákóczytól legalább is semmiféle válasz nem érkezett Mitauba.[2] Jakab herceg ennek következtében 1656. július 6-án újabb levelet írt Rákóczyhoz, melyben elsősorban arra kérte, hogy tájékoztassa őt az előzött Lupul moldvai vajda sorsáról, mert a vajda leánya, Radzivill Janussius litván herceg özvegye, aki jelenleg éppen Mitauban tartózkodik, mit sem tud atyjáról;[3] e mellett azonban vesse magát közbe a portán is a végből, hogy a Jakab hercegnek korábban adott hajózási engedély továbbra is érvényben maradjon. A herceg nem sajnálna 1000 forintot adni Zülfikár agának, a portai magyar tolmácsnak és ugyancsak 1000 forintot a török kancelláriának.[4]

Jakab herceg azonban erre a levélre sem kapott választ. Minthogy azonban tudta, hogy a háborús színhellyé vált Lengyelországban a közlekedési viszonyok nagyon megromlottak, a válasz kimaradását azzal magyarázta, hogy a II. Rákóczy Györgynek küldött levelek nem érkeztek el rendeltetési helyökre. Így azután kénytelen volt valamely kedvező

[1] J. Hammer: *Geschichte des osmanischen Reiches.* Pest, 1829, V. k., 453. és 749. ll., VI. k. (Pest, 1830), 764. l. IV. Mehemed alatt (1649—1656-ig) 11 nagyvezér szerepelt, köztük kettő kétszer is.

[2] «Dedimus nupere ad Serenissimam Dilectionem Vestram litteras, quas viro Dantiscano, inspectionem in juventutem studiorum gratia ex illis locis Gedanum missam habenti, recommendavimus; cum vero animo haereamus, an illae, ut et anterius missae ad manum Ser. Dilectionis Vestrae pervenerint» etc. — írta Jakab herceg Rákóczynak 1656. július 6-án. Fogalmazványa a rigai áll. levéltárban. U. o.

[3] Lupul vajdára vonatkozólag l. Szilágyi Sándor: *II. Rákóczy György* 88. és köv. ll.

[4] Fogalmazványa a rigai áll. levéltárban. U. o.

alkalomra várni, hogy megtalálja az annyira szükséges kapcsolatot a gyulafehérvári udvarral. 1656. végén olyan tudósítást kapott Mitauba, mely szerint november óta egy erdélyi és egy török követ tartózkodik Danzigban. Jakab herceg a két követnek Danzigban való tartózkodását különösen szerencsés véletlennek tartotta a maga céljai szempontjából és azért december 4-én levelet intézett a török követhez, az erdélyi követhez, illetőleg a két követ útján a szultánhoz és II. Rákóczy Györgyhöz. E levelek tartalmilag egyeztek a július 6-i levéllel, csak a külsőségekben alkalmazkodtak az új helyzethez. A szultántól az atyja által adott hajózási engedély megújítását, a két követtől és Rákóczy Györgytől pedig az erre irányuló kérés támogatását, Rákóczytól azon felül még külön két lónak Mitauba való küldését is kérte.[1]

Valószínű, hogy e levelek eljutottak rendeltetési helyökre. II. Rákóczy György azonban érdemileg már nem válaszolhatott a herceg levelére, mert X. Károly svéd királylyal szövetségben éppen megkezdte támadó hadműveleteit Lengyelország ellen. Ekkor még nem sejtette, hogy vállalata végzetes ellentétbe sodorja a portával, mely ellentét bukását fogja majd előidézni. Nem lehetetlen, hogy az elmaradt erdélyi közvetítés miatt az engedélyokiratoknak Jakab herceg által kívánt érvényesítése is halasztást szenvedett. De ha Jakab herceg mégis megkapta az annyira óhajtott érvényesítést, annak nem sok hasznát vehette, mert 1658-ban Kurlandot elfoglalták a svédek, őt magát pedig fogságba vetették.[2] Amikor onnan kiszabadult, szinte mindent újból kellett kezdenie. Az újjáépítés munkájában azonban már nem számíthatott többé Erdély támogatására, mert II. Rákóczy György szerencsétlenül végződő lengyelországi hadjárata következtében Erdély az ő nemzetközi jelentőségét és befolyását a portán véglegesen elvesztette. Jakab hercegnek a területileg is kisebbé vált Erdély jelentéktelen új fejedelmével, I. Apafy Mihállyal, már nem volt érdemes kísérleteznie.

LUKINICH IMRE.

[1] E levelek fogalmazványai a rigai áll. levéltárban. U. o.

[2] V. ö. a részletekre A. Seraphim: *Eine Schwester des grossen Kurfürsten*, etc. 77. s köv. ll.